

Şəddat CƏFƏROV,
İqtisadiyyat elmləri üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan və Rusiya Yazıçılar
və Jurnalistlər Birliklərinin üzvü,
Beynəlxalq Yazarlar Birliyinin üzvü

Hər bir kitab həyatın ən müxtəlif tərəflərindən görünən, bəlkə də bir çox hallarda görünməyən obrazlarla görüş imkanı yaradır. Hətta bəzən bizim əsrimizdən çox-çox qabaqki dövrlərin insanların həyat tərzini, tarixi şəxsiyyətləri, dövrün hadisələrini istiqamətləndirən güclü xarakterləri kitablar vasitəsilə görür, tanıyır, müəyyən mənada məhz bu görüş, bu tanışlıq əsasında onları dərk edirik.

Bir anlığa düşünsək ki, kitablar yazılmır, dövrümüzün hadisələri gözümüzün önündə baş verir, ancaq bunlar yazıya köçürülmür. Bir sözlə, müəyyən şərtlilik daxilində hər şey - hadisələrin içində olan

nu əxz etməklə onun poliqrifiya cəhəttən obrazını orijinal şəkildə təqdim etmək imkanı qazanıram.

Son vaxtlar nəşr etdiyim kitablar arasında Əli Rza Xələflinin "Dönməzlik yolu" kitabı sözün həqiqi mənasında məni özünə cəzb elədi. Çünki bu kitabın zəngin bir aləmi var. Burada sözə verilən dəyəri, müəllifin müasirlərinə münasibəti və bu münasibətlərin fonunda dövrümüzün görkəmli şəxsiyyətlərindən biri, akademik Yaqub Cavad oğlu Məmmədovun maraqlı obrazını gördüm.

Yaqub Məmmədov birinci növbədə elm adamıdır. Dövrün ən ziddiyyətli çağlarında, xaosun baş alıb getdiyi vaxtlarda ictimai-siyasi arenada da özünə naxas nüfuzu və səmimiyyəti ilə göründü.

Mən Yaqub Məmmədovu, demək olar ki, gənclik çağlarından tanıyıram. O həm də görkəmli təhsil təşkilatçısıdır. Həkimlər həkimidir. Təbabət sahəsində dərin tədqiqatların müəllifidir. Bir sözlə, hansı sahədə olursa olsun, öz xalqı qarşısında mənəvi borcunu verməyə çalışıb. Mənim üçün Yaqub müəllimin bir üstün cəhəti də budur ki, o, tələbələrini, həmkarlarını, dostlarını, cəmiyyətlə həmişə səmimi olduğu kimi siyasətdə də öz səmimiyyətini qoruyub saxladı.

"Dönməzlik yolu"nun ən üstün cəhətlərindən biri də budur ki, elə Yaqub Cavadoglunu həm də səmimi bir insan kimi təqdim edə bilir. Onu da deyək ki, bu kitab sözün həqiqi mənasında zəngin obrazlar qalereyasıdır. Burada heç vaxt unudulmayacaq, oxucu yaddaşına yazıla biləcək ədəbi obrazların taleyi oxucu gözlərinin qarşısında canlandırılı bilər. Xələflinin məharəti odur ki, o, tarixlə müasirliyi ustalıqla əlaqələndirə bilir. Yaqub müəllimin hansı nəsiləndən gəldiyini, hansı kökdən boy göstərdiyini tarixi şəxsiyyətlər, həqiqətən tarixin taleyində rolu olan obrazların mühitindən parlayıb çıxdığını göstərə bilər. Görkəmli yazıçı və ədəbiyyatşünas alim Elçin Mehəliyev əsər haqqında danışarkən kitabın əhatə

mai fəaliyyətini, təşkilatçılığını, yaradıcı fəaliyyətini görmüş və bunu özünə xas şəkildə dəyərləndirə bilmişdir. Əli Rza Xələfli həmin dəyərləndirmə məqamını ustalıqla öz əsərinə epigraf kimi gətirib: "O, böyük elmi yüksək siyasi əxlaqla birləşdirib mənəvi dəyərə çevirdi. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev hələ gəncliyində onun özünə demişdi: "Sənin böyük gələcəyin var". "Ucalıq eşqi" poemasının əvvəlində bu qeydləri oxumaq və burada təqdim olunan ritorik sual ətrafında düşünmək əslində oxucunu zəngin bir aləmi qavraya bilmək üçün mənəvi səfərbər edir. Beləliklə, biz Yaqub Məmmədovun xalq yaddaşında yaşayan obrazını müəllifin epik-lirik ovqat üzərində qələmə aldığı poemada çox incə cizgilərlə müşahidə edirik. Elçin Mehəliyev müəllifin obraza münasibətini elə məhz bu yöndən xarakterizə edir: "Müəllifin yazdığı kimi, yaddaşda yazılmaq nə bir toplumun, nə də şəxsin özünün iradəsi ilə mümkün olan fenomen deyil. Bu fenomenin gücü orasındadır ki, xalq onun kimliyini qavrayır və yaddaşında zaman-zaman qoruyur. Bir sözlə, yaxın keçmişin mürəkkəb hadisələrinə aydınlıq gətirmək üçün məhz hadisələrin iştirakçısı və şahidi olmuş belə bir insanı danışdırmaq, fikir və duyğularını bədii şəkildə oxuculara çatdırmaq şairin, yazıçının bədii məqsədinə uyğundur. Müəllif qəhrəmanın həyatının müxtəlif məqamları - ilk gənclik, alim kimi formalaşma dövrləri, eləcə də siyasi mühitin ön səhnəsindəki zamanı yüksək poetik hisslərlə qələmə alır". Doğrudur, müəllif poemanı yazmağa başlayarkən qarşılaşacağı çətinlikləri hiss edir. İşin necə çətin olduğunu qabaqcadan anlamaq ona öz gücünü səfərbər etmək imkanı verir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, klassik ədəbiyyatda olduğu kimi müəllif bəzi yaşarı ənənələri özünə xas şəkildə davam etdirməyə çalışır. Bir sözlə, çətin işin öhdəsindən gəlmək üçün nə qədər özünə güvənli olsa da, tanrıya müraciət etməyi unutmur:

Şəxsiyyətin işığında

insanlar və dövrün özü tarixin sükutuna qərğ olur. Onda bizdən sonra gələn nəsillər bizim şahidi olduğumuz hadisələr haqqında hansı informasiyanı alaçaq, nə düşünəcəkdir? Axı hər bir insan mühitini və mühitindən əvvəlki zamanları öyrənməklə kamilləşə bilər.

Beləliklə, həyatı öyrənmək üçün ən üstün vasitələrdən biri də mənim zənnimcə, elə kitabdır. Nizamidən, Füzulidən, Nəsimidən, Xətəidən yazılar qalmasaydı, onda varlığını nə qədər kasıb olardı. Ara-sıra bəzilərinin dilindən eşidilir ki, axı Füzulidən nə qədər yazmaq olar? Mənsə belə cavab verirəm ki, hələ nə qədər yazılmağına baxmayaraq, bunlar çox azdır. Çünki böyük sənətkarlar, görkəmli şəxsiyyətlər yalnız bir müstəvidə görünür, zaman ötdükcə onların həyatı yeni mahiyyətdə, yeni məzmununda, yeni düşüncə ilə qavranılır və buna münasibət bildirilir. Bəşər nəsli ədəbiyyata güvənməyə, mənəvi sərvətləri mənimsəməyə, onda insanlar yırtıcıya çevrilirdilər. İnsanları mənəvi zənginləşdirən, onlara ən yüksək mənəvi-əxlaqi dəyərlər aşılacaq vasitə sözdür, kitabdır. Sözü, kitabı yaradan insanlardır.

Təsədüfi deyil ki, mən də son illərdə qələmə aldığı məqalələrdə mənəvi sərvətlərimizin zənginləşməsi üçün qələm çalan söz ustalarının əsərlərini, onların kitablarını müəyyən imkanlar daxilində təbliğ etməyə, insanlara çatdırmağa çalışıram. Bilirəm ki, dövrümüzün adamları sözün, sənətin dəyərini uca tutur. Sözdən, sənətdən üstün keyfiyyətlər əxz etmək istəyindədirlər. Məhz bu istəyi onlara vermək bizim - qələm adamlarının, publisistlərin, jurnalistlərin, naşirlərin, kitab bilicilərinin işidir.

Doğrudur, ədəbi-tənqidi yazılar da yazsam, daha çox yumorlu hekayələrimlə bədii imkanlarımı göstərməyə çalışsam da, mən birinci növbədə poliqrifiyaçıyam, naşirəm. Bir naşir kimi dəyərləndirilməli nümunələri, elmi əsərləri, gözəl publisistik kitabları nəşr üçün mənə təqdim edəndə sevincimin həddi, hüdudu olmur. Bütün qəlbimlə, varlığımla dəyərləndirilməli nümunələri oxumağa, öyrənməyə çalışıram. Bir çoxları belə düşünə bilər ki, naşir üçün kitabın məzmununu öyrənmək o qədər də vacib deyil. Ancaq mən belə düşünürəm. Mən kitabın məzmunu-

etdiyi obrazları yada salan məqamlara xüsusi diqqət yetirir: "Biz burada Daşnaksütyun törənlərinin törətdiyi fitnə-fəsadları, Cümhuriyyət dövrü hadisələrini, bolşevik işğalını, qəddar repressiya tiğyanlarını, II Cahən savaşıның dəhşətli üzünü... görür, həmin hadisələrin iştirakçısı olan köklü bir nəslin - Gədəbəyin Alnabat elinin mübarizələrdə şəxsiyyət kimi formalaşmış Ocaqqulu kişi, Məmməd kişi, Salman Dönməz, Səməd ağa, Gülsüm nənə, Cavad kişi, Qaçaq Məcid, Məlik dayı və s. kimi nümayəndələrinin bədii-sənədli obrazları ilə tanış oluruq:

Hər oğul bir budaqdı. - əzəl kökdən danışım,
Tarixdən söhbət açım, bir soy kökdən danışım
- deyən şair seçdiyi qəhrəmanı yetirən mühitin - soy-kökün mənəvi-əxlaqi zənginliyinə, xeyir-şər mübarizələrində haqdan dönməzliyinə sərrast misrələrlə işarələr edir:

Yeddi oğul atası Ocaqqulu kişidən,
Olmadı ömrü boyu bir çürük söz eşidən.

Yaxud:

Hər insanın əməli öz adına bağlıdır,
Başqa cür fərq eləməz aranıdır, dağlıdır.

Əgər Salman Məmmədoglunun, Kərəm Məmmədoglunun başına gələn hadisələr mövcud siyasi rejimin insana qeyri-humanist münasibəti haqqında təsəvvür yaradırsa, Salman Dönməzin erməni daşnaklarına qarşı döyüşü, Nuru Paşa ilə qardaşlığı, kişi qeyrətli Nabat ananın "enkevede" rəisinə: "Oğlum istəmirəm, doğrunu istəyirəm; Bu yalanı kim qurub, qurğunu istəyirəm!" - hayqırtısı işğalçı rejimə qarşı qəzəb və nifrətin miqyası barədə təsəvvür yaradır". İlk baxışdan bu adların, ünvanların Yaqub müəllimlə əlaqələrini görməyə bilirik. Amma əslində bu obrazlar nə qədər tarixi şəxsiyyətlərdirsə, bir o qədər də real həyat adamlarıdır. Və Yaqub müəllimin nəslilə bağlı insanlardır. "Dönməzlik yolu" kitabı əslində tarixi hadisələrin zəncirvari əlaqəsini təqdim edən poemalar silsiləsindən ibarətdir. Mən burada daha çox "Ucalıq eşqi" poeması haqqında danışmaq istərdim. Çünki bu əsərdə kəskin həyat təzadlarının arasından uğurla keçən, bütün imkanlarını uçurum qarşısınca gəlib çatmış olan və vətənin xilasına səfərbər edən insandan söhbət gedir.

Onu da deyim ki, hələ vaxtı ilə ulu öndər Heydər Əliyev Yaqub müəllimin istedadını, çevik icti-

Ey Tanrım, bilirəm sənin divanını
Bir gün qurulacaq bu yer üzündə.
Bilirəm bitəcək sonu davanın
Bəxtinə gün doğar onda sözün də.

Gec gələn, güc gələn haqdan pay alar,
Titrəyər, diz çökər zorun hakimi.
Suallar önündə cavabsız qalar,
Bəsirət gözündən korun hakimi.

Müəllif yenə birbaşa mətləbə keçir. O, sözün haləsində dolanır. Sözün işığını sözüne çəkməyə çalışır. Bununla da yaradacağı obrazın sözdən keçdiyini və bu sözdən keçmənin məsuliyyətini dərinləndirir. Bir sözlə, mahiyyəti kifayət qədər qavraya bildiyini də diqqətə çəkir. Maraqlıdır ki, müəllif bəzən epik-lirik ovqatdan da çıxır. O, obraza münasibətini publisistikanın imkanları ilə də ifadə edir. Bununla da oxucunu Yaqub Məmmədov obrazına yaxınlaşdırmağa, doğmalaşdırmağa bilir. Həqiqətən, dövrün hadisələri bu günün texniki imkanları ilə arxivləşdirilə bilər. Sənədli xronikalar tarix üçün saxlanılır. Amma iş burasındadır ki, tarixi xronikalar fakt kimi vacibdir. Amma hadisələrin və hadisələrin iştirakçısı olan insanların bədii obrazlarının yaradılması yalnız sözlə mümkündür. Elə ona görə də müəllif özünüifadə imkanlarının genişliyindən istifadə edərək Yaqub Məmmədovun kimliyinə işıq tutmaq üçün maraqlı, aydın, hətta dəyərdim ki, emosionalardan kənar bir dəqiqliklə publisistikasında da geniş yer verir. O, ayrı-ayrı poetik parçaların əvvəlində maraqlı publisistik parçalarla nə qədər tarixi olsa da, həm də müasirəmiz olan obrazın özü ilə aramızda körpü yaradır: "Yaqub Məmmədov hədsiz də-rəcədə obyektiv və dəqiq mülahizə yürüdən siyasətçi və ziyalıdır. Çünki onun bütün çıxışlarında ədəbiyyat üçün, tarix üçün önəmli olan, xüsusi əhəmiyyət kəsb edən, qıcıqlandırıcı məqam göstərən lövhələr var. Bütün bunlar xalqın tarixi taleyi və başlıcası şəffaf taleyi ilə bağlıdır. O, hər hansı bir siyasətçi haqqında elə mülahizə yürüdür ki, heç kimsə onun qərəzkarlığı, heç kimsə onun xüsusi mənfəəti haqqında düşünə bilməz. O, fikrini və mülahizələrini cəmiyyətin, insanların və millətin mənafevi baxımından irəli sürür".

(Davamı 11-ci səhifədə)

(Əvvəli 10-cu səhifədə)

Bundan sonra insan təbiətinin maraqlı mənşərini görürük. Yaqub müəllimin doğruluq meyarlarının pozulmazlığını müəllif obrazlı şəkildə poetik imkanlarına görə dəqiq verir.

Həqiqi insandan, şəxsiyyətdən söhbət gedirsə, o belə bir aforizm gücündə olan ifadə işlədir ki, burada da biz əqidəli insanın özünü görürük.

Gözümün önündə Xələfli vəri,
Ara söz içindən, axtar gövhəri;
İgidi nişan al, çəkilməz geri,
Həyadan, abırdan utanar üzü.

Zənnimcə, deyim xalq hikmətindən, tarixi yaddaşdan gəlir, etnosun xarakterə verdiyi dəyərdən, insan - təbiət münasibətdən qaynaqlanır. Yəni, insanın kimliyi həm də onun müəyyən abır, hörmət sahibi olmasından asılıdır.

Müəllifin düşüncəsinə görə, - zənnimcə, hər birimizin də qənaətidir, Yaqub Məmmədov elə bir şəxsiyyətdir ki, onun haqqında kimsə qısa şəkildə öz fikrini ifadə edə bilməz. Həqiqətən, maraqlı şəxsiyyətlər haqqında yekun fikir demək çox çətindir.

Müəllif "Sözün ünvanı" adlı hissədə görkəmli hüquqşünas, ictimai-siyasi xadim İlyas İsmayılovun da dilindən gələn bir tezisə yer verir: "Tarixi həqiqətlərin gələcək nəsillərə çatdırılmasında həmin dövrdə baş verən hadisələrin birbaşa iştirakçısı və şahidi olmuş şəxslərin yazdıqları, söylədikləri daha qiymətli mənbədir". Tam razılaşmalı bir məntiqdir. Şübhəsiz, mənim özümün də şahidi olduğum tarixi hadisələr, yaxşı tanıdığım insanlar haqqında əsil həqiqət, demək, mən özüm deyə bilərəm. Zənnimcə, burada mübahisəli görünəcək bir məsələ yoxdur.

Tarixən görkəmli şəxsiyyətlər həmişə öz dövrlərinə təsir göstərmək gücündə olublar. Əlbəttə, hər kəs öz xarakterinə uyğun olaraq. Əgər tarixi şəxsiyyət əsas dəyər kimi öz vicdanına əsaslanırsa, onda o, cəmiyyəti daha düzgün istiqamətə yönəldə bilər. Müəllif İndira Qandinin belə bir fikri ilə razılaşır ki, bu da, çox dəyərlidir. İndira Qandi deyirdi ki, mən yalnız bircə tiran tanıyıram; vicdanın ruhundakı səssiz səsinə. Müəllif yeri gəldikcə Yaqub müəllimin təbiətini açmağa bilən çox duyğulu poetik parçalardan da istifadə edir.

Bir hakim tanıdım mən ömrüm boyu,
Hər zaman mənimlə yanaşı durdu.
Onun vicdan adı sözümlə soyu
Qəlbimdə sarsılmaz bir qala qurdu.

Böyük ideallar gül-çiçək açar,
Doğrunu zavalıdan qoruya bilsək.
Haqqın, həqiqətin bəxtinə açar,
Tapılar, vicdanın üzünə gülsək.

İndira Qandinin qızıl sözləri
Ömür kitabımda yaddaş yazısı.
Bir zaman qəlbimin yanan közləri
Közərdən ocağı bir daş yazısı.

Mən yalnız bir tiran tanıyıram ki,
Onun səssiz səsi vicdan adlanır.
Yalnız o kəsləri qınayıram ki,
Vicdan hökm etməmiş sözü atlanır.

Nə qədər deyilsə də, yazılsa da, vicdanın əsas dəyər olduğu idealizə olunsa da, elə insanlar tapılır ki, həqiqəti görmək istəmir. Yaxud həqiqəti qara rəngdə görür və onu özünün məqsədinə, məramına uyğun şəkildə

yoğur. Şübhəsiz, belələri əvvəllər də olub, yenə var. Hətta belələrinin arasında Yaqub Məmmədova qərəzli münasibət göstərən də az olmayıb. Şübhəsiz, onlar müəyyən - sağlam olmayan niyyətlərə görə sözü çürüdür. Ruhən, mənən ucada olan sözünü daş eləyib atır. Belələri bəri başdan uğursuzluğa məhkumdur.

Bütün hallarda cəmiyyət işığın tərəfindədir. İnsanlar bilir ki, işıq həqiqəti göstərən ilahi bir iksirdir. Ona görə də Yaqub Məmmədovun ünvanına qərəzli münasibət göstərənlərin özləri də bəri başdan mənəvi iflasa məhkumdur. Hətta onlara cavab verilməsə belə, insanlar səssiz vicdanın səsi ilə sükutla olsa belə, onları təqdir etmir. Onları daxili bir ikrahla qınayır. Belələrinin sırasında özünü şair adlandıranlar da var və görünür Xələfli də belələrinin birinin yazdıqlarını oxuyub. Onun qara niyyətini də, qərəzli münasibətini də hiss edib. Məhz bu səbəbdən də ona öz əsərində səmimi duyğuları ilə cavab verməyə çalışıb.

Bir "şair dostuma" dediyim budur;
Sözün nəfəsinə haram qatmışan.
Gözlərin açılmaz, vicdanın kordur,
Qəflət yuxusunda hələ yatmışan.

Yazdığın yalanın xəcalətində
Fikirlər əridi, qələm utandı.
Sənin yalanların hansı çətində,
Hansı dar ayaqda səni tutandı?!

Yaqub Məmmədovun əqidə yolu
Doğrunun düz yolu, saf əmalıdır.
Sənin yazdıqların bir çirkəb dolu
Zibil qutusuna atılmalıdır.

Bəli, böhtanın iftiranın yazıldığı kağızın yeri son nəticədə zibil qutusu- dur. Və belələri cəmiyyətin yaddaşında özünə yer tuta bilmir. Onları hansı səbəbdənsə, xatırlayanda birinci növbədə böhtanları, qərəzləri yada düşür. "Ucalıq eşqi" poemasında ən dəyərlili parçalardan biri "Xarrat oğluna dediklərim" adlanır. Burada Yaqub Məmmədovun törcüməyi-halı ilə bağlı bir faktdan istifadə ilə müəllif şəxsiyyət haqqında özünün düşüncələrini təqdim edir. Kitabdakı poemalar silsiləsində yer alan əsərlərdən biri "Bir atanın düz yolu" adlanır. Həmin əsərdə biz Yaqub Məmmədovun atasının obrazı ilə tanış oluruq. Məlum olur ki, ömür boyu halal zəhmətlə yaşayıb aqıl, müdrik övladlar böyüdən Cavad kişi xarrat olub. Öz fəhmmini, bacarığını məhz bu sadə sənəti ilə göstərib. Bununla da əslində kimliyinin kişinin həm də sənətində göründüyünə bir nümunə olub. Ədəbiyyat tariximizdə Xəqaninin də xarrat oğlu olduğu haqqında məlumatlar var. Müəllif məhz bu faktı da yada salır. Maraqlı müqayisələr aparır və öz müqayisələrindən çox düşündürücü nəticələrə gəlir. Beləliklə, biz Yaqub Məmmədovun kamil bir karakter kimi formalaşmasında atasının zəhmət məktəbindən keçməsinə də əsas əməl kimi yada sala bilərik.

Ömrün hər pilləsi bir dastan boyu,
Əzminlə aşmışan dağ gədiyini.
Danışib yazmışan sən ömrün boyu,
Ata sənətindən öyrəndiyini.

Bir tamı zərrədən seçib, ayırmaq
Heç zaman kimsəyə gəlməsin asan.
Deyirəm taleyin işinə bir bax,
Ata taxta yondu, sən isə insan...

Böyük zəkaldan yaddaşda qalan,
Tarixə, zamana, çağa bənzəyir,
Bəzən dumanlarda görünməz olan
Böyük həqiqətlər dağa bənzəyir.

Atan taxda yonan bir dülgər idi,
Sən insan ömrünü cilalayırsan...
O, öz sənətində bir zərgər idi
Sən elmin zərgəri - seçib, ayırırsan.

Hər sözün özü də işıqdı, nurdu,
Onu insanlığa səpib əkmisən.
Atan rəndə ilə taxta yonurdu
Sənsə fikirlərə rəndə çəkmisən.

Fəlsəfi ümumiləşdirmənin uğuru göz qabağındadır. Bu lirik parçanın özü də dəyərlili bir sənət örnəyi kimi yadda qala bilər. Özü də söhbət burada təkcə bir insandan deyil, ümumiyyətlə, insanın keçdiyi yola doğru-düzgün münasibətdən söhbət gedir. Müəllif xatirələrdən, zamanın hadisələrinə münasibətlə bağlı təəssürlərdən də yararlanır. Yaqub Məmmədovun belə bir deyimindən istifadə ilə "Dövrənin güzgüsündə" adlı oxunaqlı bir şeirlə oxucunun ruhuna təsir göstərir. Düşünürəm ki, həmin deyimi burada da xatırlatmaq faydalı olardı: "Qeyri-səmimilik yoluxucu bir xəstəliyə çevrilib; ürək və göz arasında cəyrlər axır". Yaqub Məmmədov bu ifadəni 1992-ci ildə, çox kəskin qarşıdurma zamanında işlədib. O dövrdə sözün həqiqi mənasında ən böyük problem siyasətçilərin səmimi ola bilməməsi ilə bağlı idi. Axı insanlar səmimi ola bilmədikcə bir-birindən ayrı düşür. Fikirlərin ziddiyyəti düşüncədə qarşıdurma yaradır və bu qarşıdurma cəmiyyətə ötürülür. Fəsadlar isə həmin dövrün hadisələrinə yol açdı. Əsərdə maraqlı parçalardan biri də "Kənara çəkilmə" adlı hissədir. Vaxtı ilə Bəxtiyar Vahabzadə öz şeirlərinin birində yazmışdı ki, "Kənara çəkilmə, bil ki, bu gündən, Bu gün mənə varsa, sabah sənə var". Sərrastdır, aydındır. Müəllif bu ifadədən əsərinin qəhrəmanına, onun təbiətinə münasibət kimi istifadə edir. Yəni Yaqub Məmmədov insanları birliyə, həqiqət uğrunda mübarizəyə səsləyirdi. Müəllif Yaqub Məmmədovun dilindən poetik bir nitq kimi təqdim etdiyi şeirində cəmiyyətin ağırlı tərəflərini göstərmək üçün yararlına bilir. Yaqub Məmmədovu biz əsərdə müəllim kimi də görürük. O, tələbələr arasında sevilen pedaqoqdur. Təhsil təşkilatçısıdır. Onun dilindən verilmiş ifadədə insan prinsipliliyinin, əqidə saflığının mahiyyətini görmək olar: "Kişiliyin, şəxsiyyətin ən böyük ölçü vahidi; verdiyi sözə əməl et!..". Müəl-

lif əsər boyu Yaqub Məmmədov obrazını məhz onun xarakterini ifadə edən bu fikrin işığında təqdim edir. Çünki həqiqətən, mənim də yaxından tanıdığım Yaqub Məmmədov verdiyi sözə əməl edən, sözü ilə əməli bir olan ziyalıdır.

O indi də danışanda, fikir yürüdəndə, hər hansı məsələ ilə bağlı mülahizələrini bildirəndə tapındığı mənəvi dəyərlərin siqlətini qoruyur. Müəllif "Ucalıq eşqi" poemasını "son görüşdən görüntülər" adlandırır. Bu hissədə biz Gədəbəy dağlarına, Yaqub müəllimin doğulub-böyüdüüyü Alnabat kəndinə səyahət edirik. Müəllif belə bir poetik qənaətlə əsərini yekunlaşdırır ki, Yaqub Məmmədov kimi insanların həyatı tarixin bir parçasıdır. Tarixin heç bir parçasını cəmiyyətin mənəvi mühitindən kəsib atmaq mümkün deyil. Ancaq bir yolu var; tarixə hörmətlə, ehtiramla yanaşmaq, tarixdə iz qoymuş şəxsiyyətləri yaxşı tanımaq, öyrənmək, bax, budur mahiyyət.

Mən dostum Əli Rza Xələflinin "Dönməzlik yolu" kitabından, bu kitabda verilmiş "Ucalıq eşqi" poemasından danışdım. Ancaq yaxından tanıdığım, özünə və sözünə xüsusi ehtiram bəslədiyim Yaqub Cavad oğlu Məmmədovun həyatdakı obrazı ilə əsərdəki təbiətinin reallığını, yaxınlığını gördüyüm üçün danışdım.

Beləliklə, hər kəs tanıdığı, yaxından bələd olduğu insan haqqında düşüncələrini bölüşsə, bu, daha artıq dərəcədə inandırıcı görünür. Xalq arasında belə bir məsələ var; deyirlər ki, görünən kəndə nə bələdçi... Akademik Ziya Bünyadov da deyirdi ki, ən inanılan tarix həmin kəndin öz sakinləri tərəfindən yazılan tarixdir. Doğrudur, bunun nə demək olduğu hər birimizə məlumdur. Ancaq mənə görə burda məcazi mənə da var. Ancaq hər kəs öz tanıdığından danışsa, daha yaxşı olar. Mən də artıq dəfələrlə qeyd etdiyim kimi tanıdığım, bildiyim Y.Məmmədovdan danışmaq istədim. Bu, bir növ ədəbiyyatdakı obrazın görüntüsü idi. Doğrusu, Y.Məmmədov haqqında yaddaşında yaşayan xatirələr də az deyil. Çox istərdim ki, həmin xatirələrə də geniş yer verim. Ancaq bir qəzet yazısı üçün o qədər geniş imkan yoxdur.

Cəmiyyətin nizamı ədalətli insanların həyat hadisələrinə münasibəti ilə tənzimlənir. Mən Y.Məmmədovu həm zamanın çalxanmadığı dövrdən, sakit axarlı zamanın, əgər belə demək mümkün olsaydı, ahəngdarlığı dövründə də görmüşəm, həm də onu tarixi hadisələrin ən təzadlı zamanlarında da görmüşəm. Hiss etmişəm ki, zamanın dəyişməsi onun xarakterinə, insani keyfiyyətlərinə aşındırıcı təsir göstərməyib.

Bir sözlə, Yaqub Məmmədovu möhkəm adam kimi görmüşəm. Asanlıqla sınan deyil, həyat hadisələrinə birmənəli, sözün həqiqi mənasında obyektiv münasibət göstərən insandır. Bu da həyatdakı Y.Məmmədovdur.

Hər birimiz cəmiyyəti öz mahiyyətinə uyğun dərk etməyə, tarixi yozumlarda reallığa güvənməyə üstünlük verməliyik.

"Ucalıq eşqi" bir həyat dastanıdır. Onu təkcə oxumaq yox, həm də öyrənmək gərəkdir.